

Віталій Облакевич, Ігор Колесник

ОБРАЗ СУПЕРГЕРОЯ У ПОПУЛЯРНІЙ КУЛЬТУРІ ЯК МЕДІАТОР ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ (УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ)

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна
e-mail vitalii.oblakevych@lnu.edu.ua, igor.kolesnyk@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-5189-3804

Об'єктом нашого дослідження є популярна культура як медіатор ідей та соціальних очікувань. Ми зосереджуємо увагу на предметному дослідженні образу супергероя у різних видах мистецтва та механізмах трансляції ідей, концептів, цінностей поміж читачами. Ми досліджуємо процеси формування супергероїв і порівнюємо із українськими аналогами у розглянутій тематиці.

У англomовній академічній літературі помітною є широка палітра тематики, яку досліджують крізь призму супергероя і наукової фантастики. Ми, опираючись на відповідні джерела, аналізуємо основні виміри проблематики. У нашому дослідженні ми зосереджуємо увагу на супергероях як носіях певних цінностей, як виразників найпотемніших соціальних очікувань і становлення людини, а також звертаємося до вітчизняного контексту.

Американська популярна культура, в тому числі й за допомогою супергеройського жанру, транслює свої думки, цінності, та ідеали далеко за межі своєї країни. Важливим є виявлення тих рис і якостей жанру, який сприяє поширенню ідей у цілком різних локальних дискурсах. У такий спосіб ми можемо знайти відповідь на питання щодо українських коміксів, їхньої подальшої долі і академічних досліджень.

Проводячи певні паралелі із розвитком тематики у різних жанрах популярної культури, ми все таки сподіваємося на появу якісних локальних зразків супергероїки, які не наслідують лише американські приклади. Українські комікси у жанрі супергероїки, ймовірно, будуть дещо іншими за акцентами соціального, культурного і політичного ґатунку, однак певні тенденції зберігаються. Зрештою соціальних викликів, політичних проблем і морально-етичних запитів у вітчизняному соціокультурному просторі не менше, ніж у США – у цьому відношенні ми належимо до глобального світу. Однак популярна культура і її продукти потребують іншого розуміння зв'язку між фінансовим, ідейним та культурними засадами, без яких неможливо створити щось дійсно якісне.

Сучасна культурологічна наука все частіше звертає увагу на популярну культуру як важливу складову розвитку і поширення важливих соціальних, етичних ідей. Поп-культура від моменту свого виникнення слугувала прикладом дзеркала, у якому відображаються переживання, мрії і сподівання суспільства. У різних жанрах популярної культури можна побачити як по-різному ці сподівання реалізуються.

У англомовній академічній літературі помітною є широка палітра тематики, яку досліджують крізь призму супергероя і наукової фантастики. Зокрема варто згадати праці Марка Д. Вайта, Ендрю Терйесена, Джейсона Саутворта, Джейкоба М. Гелда, Даніель П. Меллой, Ніла Массета [10], де досліджено етичні виміри Капітана Америка, елементи американської ідентичності у Супермені, багатовимірність ідей у образі Бетмена, політичні аспекти «Хранителів» Алана Мура тощо. Важливою є спроба осучаснити супергероїку у контексті трансгуманізму та постгуманізму Скота Джеффері, який здійснює ґрунтовну критику і рефлексію можливих потенцій зміни людини на суперлюдину [11]. Ретроспективний погляд на морфологію жанру можемо віднайти в науковому доробку письменника, філософа, та знаного любителя комікс культури Умберто Еко, зокрема його праця «Міф Супермена» в контексті подібних досліджень становить особливу цінність адже надає вичерпну деконструкцію супергероїки та образу її архетипового протагоніста в контексті літературної спадщини ХХ ст [15]. В якості значних тематичних досліджень також варто виділити низку робіт Ріка Стівенса що концентруються на минулому та теперішньому персонажа Капітана Америка в ролі національної ікони що своїми сюжетами активно супроводжувала політичний дискурс всередині країни протягом більш ніж 80-ти років [13][14]. Звісно ж, при огляді доробку присвяченого аналізам найвизначніших зразків жанру не можна обійти матеріали авторства Славоя Жижека який береться досліджувати ідеологічне підґрунтя кінотрилогії К. Нолана про Бетмена виходячи з репрезентативності цих стрічок в контексті сучасного зображення класової боротьби [3].

У нашому дослідженні ми зосереджуємо увагу на супергероях як носіях певних цінностей, як виразників найпотаємніших соціальних очікувань і становлення людини, а також звертаємося до вітчизняного контексту.

Історично склалося, що жанр супергероїки головно презентований у коміксах, кінематографі, літературі. У США 1930-их років він з перших своїх зразків демонстрував міцний взаємообумовлений зв'язок зі своєю аудиторією та соціально-політичними повітками що сповідувалися в той чи інший часовий відрізок. Від видань про Супермена зі втішно-месіанським героєм який готовий прийти на допомогу навіть в найбільш скрутні часи (1938 – рік дебюту першого супергеройського протагоніста) до воєнних пропагандистських історій Капітана Америка (пікову популярність персонаж здобув в роки Другої світової війни), від наповнених політичним гротеском друкованих видань А. Мура та Ф. Міллера у 1980-их до сучасної диверсифікаційної хвилі репрезентації соціальних груп в жанрових творах. Зважаючи на морфологію жанру та характерні риси його найпопулярніших ікон не складно прийти до порівняння першого з міфологічною традицією минулого. Дослідниця Е. Александрова звертає увагу на те що струк-

турно сюжети про супергероїв як ніяк вдало вміщаються серед таких найбільш затребуваних міфів 21-го століття як міфи про походження, есхатологічні та міфи про знищення, месіанські міфи та міфи про героїв, міфи про час та вічність, міфи провидіння і долі, спогадів та забуття [1, С. 130], тоді як дослідник І. Сичов нарікає супергероїв американського коміксу своєрідними ерзацами, які створює та використовує позбавлена доісторичного міфологічного героя культура [5, С. 100].

Історія коміксу у США доволі різноманітна. Починалося все із простих сюжетів, де стверджувалися ідеали справедливості, перемоги добра над злом, а романтичний персонаж долав усіх негідників заради порятунку суспільства або красуні. Такими були ранні сюжети про Супермена, Капітана Америка, Бетмена – загальновідомі тепер герої, із якими знайомі у багатьох країнах світу завдяки коміксам і кінематографу. Настільки яскрава дуальність була зумовлена не лише бульварним корінням жанру а й коміксним питанням що постало клином опісля двох десятиліть з часу виродження цієї літературної області в окреме самодостатнє медіа. Полягало воно у занепокоєнні представників низки громадських організацій щодо надто яскравого зображення насильницького та сексуального характеру в окремих зразках індустрії. Супергеройський жанр, що на період 1950-их років асоціювався виключно з друкованими коміксними виданнями, разом з багатьма іншими попав під вплив нещадної цензури яка крім всього іншого продиктувала напрямок більшості сюжетів на довгі подальші роки. Таким чином обов'язковість перемоги протагоністів над антагоністичними силами наприкінці кожного з сценаріїв була зумовлена силами законодавчої сфери, те саме стосувалося й вимоги позитивного зображення представників закону та влади. В результаті авторам доводилось притримуватись лінії “м'яких” історій а у випадку нечисленних винятків – вдаватися до хитромудрих сюжетних переплетінь задля збереження прав на видавництво. Найбільш показовим з подібних варто назвати приклад робіт сценариста С. Енглхарта який на початку 1970-их років пишучи про боротьбу патріотичної ікони Капітана Америка з таємною змовницькою організацією що захопила найвищі владні місця цілком очевидно мав на увазі пряmlinійну критику тодішнього американського естеблїшменту – вичерпний аналіз впливу соціально-політичних віянь на серію та її прихованих підтекстів було здійснено дослідницею М. Джонсон [12]. Для жанру та індустрії все це спричинило репутаційні ушкодження що відчуються й по цей день, зокрема дослідниця Е. К. Найберг у матеріалі присвяченому цьому невтішному для індустрії коміксів періоду зазначає що Кодекс Коміксів (відповідальний за все скоєне регулюючий документ) спроектував масове уявлення про комікси як про дитячу літературу — навіть незважаючи на те що ні одна морфологічна риса коміксних видань не дає підстав вважати що вони не можуть застосовуватись для реалізації історій націлених на різні вікові аудиторії а не лише на юнацьку [8].

Згодом сюжети і герої набувають все складніших вимірів. Наприклад у героях Ікс-мен проявляється тематика титанізму – виходу за межі добра і зла, коли герої, наділені суперсилами стають суперегоїстами і намагаються диктувати світу свої ідеали – у цих сюжетах можна прослідкувати навіть кри-

тику авторитаризму, тоталітаризму, егоїстичної моралі та надмірної влади у одних руках. Наприклад Марк Ді Паоло [9], дослідник популярної культури, займається аналізом критичних підходів до персонажів коміксів, де звична парадигма «добрий-злий» перевертається навпаки і Бетмен стає терористом, а Капітан Америка втіленням консервативних, республіканських ідеалів. Ми могли би продовжити актуалізацію теми і зазначити, що у випадку реального існування Капітана Америка він би взяв участь у виборчій кампанії Дональда Трампа. Також можна згадати найпопулярніші приклади супергероїки, які вже давно відійшли від канонічних ранніх зразків – серіали «Хранителі» та «Хлопці», що демонструють значно складнішу і актуальну проблематичність героїв у наших політичних умовах. Природним чином відбувається еволюція супергероїв із простих, наївних борців за справедливе суспільство до радше людей, які поставлені перед фактом власної «інакшості», зазвичай проблемної. За посередництва коміксів, серіалів та фільмів ми можемо у розгорнутому вигляді побачити палітру культурних, соціальних, економічних і політичних процесів, які відбуваються у США.

Американська популярна культура, в тому числі й за допомогою супергеройського жанру, транслює свої думки, цінності, та ідеали далеко за межі своєї країни. Та чи здатна іноземна культурна форма ужитися в новому трактуванні на землях де подібний реміфологізований сюжет можна назвати, як мінімум, екзотичним? Зважаючи на те що комікси відіграли найголовнішу роль у формації, появі, та розвитку супергеройського жанру спочатку варто поглянути саме в їхню сторону. Зазначимо найголовніше: жанр супергероїки в межах вітчизняного коміксового видавництва практично відсутній. Якусь активізацію подібних мотивів можемо спостерігати після історичних подій 2014-го року. Натхненні новою хвилею політичної свідомості, на горизонті українського коміксового видавництва з'явилася пара архетипових супергеройських образів, які власними підходами вичерпно репрезентують сьогоденні тренди цілого жанру: по одну сторону барикад маємо своєрідний пастиш Капітана Америка під найменуванням «Укрмен» – серйозну спробу в супергероїці що вилілась у продукт практично повністю позбавлений розуміння причин власного існування; та «Патріот» – криваво самоіронічна пародія на жанр що не стримується у висловах і зображеннях та більш впевнено почуває себе із супергероїчним матеріалом, чим викликає відому долю симпатії. Автори сюжетів обох персонажів так чи інакше роблять вагомий акцент на національній ідентичності, щоправда абсолютно з протилежних сторін: «Укрмен» старається залучити в рамки свого сценарію Чорнобильську катастрофу, а «Патріот» капіталізує на архетиповому козацькому зображенні якого піддали незначній модернізації. Виходячи з кількісних показників обох видань можемо зробити скоріше невтішний висновок про комерційний успіх подібних починань: друковані видання Патріота обчислюються у трьох номерах, тоді як сага про Укрмена обірвалась відразу ж на першому випуску. Звісно, першопочатковою причиною такого результату варто назвати історію коміксів в Україні загалом. Історії про надлюдей, як вже було сказано, дебютували лише після Революції гідності а до цього періоду серед українських мальописів складно віднайти щось приблизно схоже на супергероїку. Дослідник історії українських

коміксів Д. Скорбатюк наводить приклад із доволі обширного переліку історичних предтеч, що могли б слугувати прикладами українського коміксу, щоправда всі вони в більшій мірі пов'язані з сатиричними замальовками періоду УРСР: починаючи з журналу-першопрохідника “Червоний перець” з 1930-их років, що не цурався, в тому числі, неприкритої політичної сатири закінчуючи його спадкоємцем “для найменших” “Перченья [4].” Всі вони капіталізували на форматі коміксних стріпів, що був популярним і в США відповідних років. Зважаючи на такий широкий історичний бекграунд наших авторів в області сатиричного малюнку раціональним видається те що якщо зі згаданої двійки й називати стилістично та ідейно вдалий приклад впровадження нового для України жанру на думку спаде саме “Патріот” якому у своїй оголеній, дещо гротескній манері вдається наблизитись до вдалої спроби спекуляції на тему “яким би міг бути український супергерой?” Однак, майже повна відсутність культури споживання друкованих коміксних видань (згідно соціальним дослідженням, станом на 2018 рік лише 4% респондентів практикують читання коміксів та графічної прози [6]) та невеликий відсоток вітчизняних мальовписів на сучасному українському ринку (станом на 2020 рік їхня доля з поміж іноземних творів становила лише 10% [5]) дають лише два можливих прогнози стосовно майбутньої появи, і можливо навіть взлету, нашої супергеройки: або все ще попереду, або спроби продукування творів чужого жанру в рамках вітчизняної культури увінчаються лише небагатьма примірниками Укрмена та Патріота.

Стосовно великого екрану, то в Україні відомих і вдалих спроб екранізації супергеройського жанру здійснено не було. Добре хоча б тому що, сама по собі сумнівна, думка про імплементацію чужерідної міфологеми заради легкої наживи на популярній темі вдало обійшла вітчизняну кіноіндустрію та не обійшла кіноіндустрію наших злочасних північних сусідів – з фіаско яких можна винести не один корисний урок. Найбільш яскравим прикладом подібного починання є стрічка “Захисники” (2017) – до безпам'ятства незграбна спроба створення власного супергеройчного пантеону що обернулася, принаймні в критичному розрізі, абсолютним крахом. Ігноруючи найвагоміші постулати жанру, креативні розуми відповідальні за представлений кінопродукт прямо таки “перевернули” трактування бульварно-серіального аспекту супергеройки випустивши в якості першого фільму спланованої франшизи кроссовер – стрічку що замість інтродукції персонажів покликана зображати їхнє об'єднання та подальшу співпрацю. Велику ложку дьогтю у бочку з дьогтем добавили й самі персонажі які не лише не базувалися на яких би то не було попередніх, вже відомих аудиторії популярних продуктах а своїми образами здійснили ще більш провальну потугу в створенні пастиша на основі окремих культурних троп – чого лише вартий концепт перевертня людини-ведмедя.

Іншою відомою спробою поставити на ноги жанр “великоекранної” супергеройки в межах СНД є ще одна кінокартина російського виробництва «Майор Гром» (2021) яку, принаймні в критичному аспекті, можна наректи більш вдалою за попередній приклад. Стрічка була знята по мотивах однойменної серії графічних романів видавництва “Bubble Comics” яку варто наректи, напевне, єдиним прикладом більш менш комерційно та критично успішної спроби

імплементації супергеройських коміксів західного зразку на пострадянських просторах. Цікавою для огляду деталлю стосовно даної стрічки є її характерне стилістичне забарвлення що неминуче примушує знайому аудиторію здійснювати порівняння з успішними супергеройськими блокбастерами американського виробництва: кінокартина, напевне натхненна пам'яттю про катастрофу декількарічної давності якими були «Захисники», обрала протилежно інший підхід в трактуванні супергеройських образів практично повністю позбавивши себе власної культурної ідентичності. Виражається це не лише в поведінці, образах, та діалогах персонажів а й банальним аспектом будівництва декорацій та репрезентацією середовища в якому проходять події (Санкт-Петербург) в клішованій західній манері. Спроба створити продукт в першу чергу для західного глядача спотикається о зображення головного персонажа стрічки: сюжетний мотив про маргінолізований анонімний елемент (один з найпоширеніших архетипів супергероя) що здійснює акти справедливості в системі де цієї справедливості явним чином бракує та які направлені на осіб що її придушують повністю спотворюються висуванням на роль протагоніста поліцейського – представника професії що, можна припустити, більшістю сучасної аудиторії сприймається інструментом проведення скоріше наглядальної а не правоохоронної активності та головною антагоністичною силою до якого виступає техномагнат що береться власноруч здійснювати, хоч і кроваву, справедливість. Образ останнього надає ситуації ще більшої пікантності адже в споживачів неодмінно викликає асоціації з персоною П. Дурова – відомого діяча у сфері сучасних інформаційних технологій, в якого не найпростіші відносини з теперішнім російським естєблшментом. У результаті отримуємо продукт, який не лише позбавлений розуміння жанру, в межах якого оперує, а й несе доволі сумнівне з точки зору сьогоднішнього російського політичного режиму повідомлення пропаганди. Кінокритики окреслили це невдало-безликим експериментом що крім всього іншого слабо корелюється з уявленнями та переживаннями власної цільової аудиторії [2].

Загалом, з популяризацією американської супергероїки на великих екранах також можна вказати на кілька суттєвих відмінностей у підходах до введення тих чи інших іконічних образів в масову свідомість: вдалість транзиту вже сформованих концепцій в область кінематографії обґрунтовується не лише тим що вони зближують жанр до його історичних та ідейних коренів у вигляді міфологем минулого а й дужають завдання своїх друкованих попередників в забезпеченні психологічного підґрунтя для власної аудиторії – на відміну від середовищ що не володіють політичним, соціальним, та історичним контекстами. Представлені кейси вичерпно демонструють правдивість раніше приведеної тези – імплементація чужорідних культурних елементів з метою наживи в більшості випадків жорстко обходиться з ініціаторами подібних починань. Таким чином досвід тісного взаємозв'язку форми та еволюції жанру супергероїки з американською масовою культурою, що своїми особливостями цілком і повністю продиктувала її розвиток та сучасний вигляд можна наректи чи не найбільш вагомою характеристикою при продукуванні чергових творів представленою жанру.

Проводячи певні паралелі із розвитком тематики у різних жанрах популярної культури, ми все таки сподіваємося на появу якісним локальних зразків супергеройки, які не наслідують лише американські приклади. Зрештою соціальних викликів, політичних проблем і морально-етичних запитів у вітчизняному соціокультурному просторі не менше, ніж у США – у цьому відношенні ми належимо до глобального світу. Однак популярна культура і її продукти потребують іншого розуміння зв'язку між фінансовим, ідейним та культурними засадами, без яких неможливо створити щось дійсно якісне.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова Е. А. Новая мифология в современной массовой культуре / Вестник ИКИАТ. 2013. №1.
2. Данилов Ю. Критики рассказали, что не так с фильмом «Майор Гром: Чумной Доктор» [Електронний ресурс] / Культура ВРН. 2021. Режим доступу до ресурсу: <https://culturavrn.ru/cinematv/33471>.
3. Жижек С. Следы события: Бэтмен возрождается снова / Славой Жижек. Киногид извращения: Кино, философия, идеология: сборник эссе. Екатеринбург: Гонзо, 2014.
4. Назарова Є. «Укрмен» та інші супергерої. Як розвивається українська індустрія коміксів [Електронний ресурс] / Євгенія Назарова // Радіо Свобода. 2018. Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-rozvyvayetsya-ukrayinska-industriya-komiksiv/29641200.html>.
5. Сычев И. Ю. Герой комикса и герой комикс-культуры / Челябинский гуманитарий. 2011. №4.
6. У 2020-му обсяг українського ринку коміксів склав 69 млн грн – дослідження [Електронний ресурс] // Читомо. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://chytomo.com/u-2020-mu-obsiah-ukrainskoho-rynku-komiksiv-sklav-69-mln-hrn-doslidzhennia/>.
7. Читання в Україні [Електронний ресурс]. Читомо. 2018. Режим доступу до ресурсу: <http://data.chytomo.com/chytannya-v-ukrayini/>.
8. Amy K. Comics Code History: The Seal of Approval [Електронний ресурс] / Kiste Nyberg Amy // Comic Book Legal Defense Fund Режим доступу до ресурсу: <http://cbldef.org/comics-code-history-the-seal-of-approval/>.
9. Dale, D. (2015). *War, politics, and superheroes: ethics and propaganda in comics and film*, by Marc DiPaolo, *Journal of Graphic Novels and Comics*, 6:2, 193-194, DOI: 10.1080/21504857.2014.984868.
10. Irwin, W. (2011). *Superheroes: the best of philosophy and pop culture*. Hoboken, N.J., Wiley.
11. Jeffery, S. (2016). *Posthuman body in superhero comics: human, superhuman, transhuman, post/human*. Springer EBooks. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=1364723>.
12. Johnson M. "Captain America Must Die": How a Super Soldier Became a Patriot [Електронний ресурс] / Mackenna Johnson // The Forum: Journal of History. 2018. Режим доступу до ресурсу: <https://digitalcommons.calpoly.edu/forum/vol10/iss1/11>.

13. Stevens R. Captain America, Masculinity, and Violence: The Evolution of a National Icon / Richard Stevens. New York: Syracuse University Press, 2015. 387 c. (Syracuse University Press). (Television and Popular Culture).
14. Stevens R. "Let's Rap With Cap": Redefining American Patriotism through Popular Discourse and Letters / Richard Stevens // The Journal of Popular Culture / Richard Stevens., 2011.
15. Umberto E. The Myth of Superman / Eco Umberto // Arguing Comics: Literary Masters on a Popular Medium / Eco Umberto, 2004. (University Press of Mississippi).

Vitaliy Oblakevych, Ihor Kolesnyk

THE IMAGE OF A SUPERHERO IN POPULAR CULTURE AS A MEDIATOR OF PHILOSOPHICAL IDEAS (UKRAINIAN CONTEXT)

Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska str., 1, Lviv, 79000, Ukraine
e-mail vitalii.oblakevych@lnu.edu.ua, ihor.kolesnyk@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-5189-3804

The object of our research is popular culture as a mediator of ideas and social expectations. We focus on the study of the image of the superhero in various arts and mechanisms of translation of ideas, concepts, values among readers. We study the processes of formation of superheroes and compare with Ukrainian counterparts in the subject.

In academic literature of USA and Great Britain, a wide range of topics is noticeable, which is explored through the prism of superheroes and science fiction. Based on relevant sources, we analyze the main dimensions of the issue. In our study, we focus on superheroes as bearers of certain values, as the expression of the most secret social expectations and human development, as well as addressing the domestic context.

American popular culture, including through the superhero genre, broadcasts its thoughts, values, and ideals far beyond its borders. It is important to identify those features and qualities of the genre that contributes to the spread of ideas in completely different local discourses. In this way we can find answers to questions about Ukrainian comics, their future and academic research.

Drawing some parallels with the development of themes in various genres of popular culture, we still hope for the emergence of high-quality local examples of superheroes, which do not follow only American examples. Ukrainian superhero comics are likely to be somewhat different in terms of social, cultural and political accents, but some trends remain. After all, social challenges, political problems and moral and ethical demands in the domestic socio-cultural space are no less than in the United States - in this respect we belong to the global world. However, popular culture and its products need a different understanding of the connection between financial, ideological and cultural principles

Стаття надійшла до редколегії 17.10.2021

Прийнята до друку 21.11.2021